

ห้องสมุด “ดีพร้อม” เป็นอย่างไร

เพ็ญศรี ทองใหญ่ ณ อยุธยา

บางท่านอาจคิดว่า ห้องสมุด “ดีพร้อม” เป็นห้องสมุดที่จัดไว้อย่างมีระเบียบ อยู่ในอาคารที่ออกแบบไว้อย่างสวยงาม มีเอกสารมากมายทุกรูปแบบ มีอุปกรณ์ที่มีคุณสมบัติยอดเยี่ยมทางเทคโนโลยี แต่ถ้าห้องสมุดจะ “ดีพร้อม” จริงๆ ควรจะต้องรวมถึงบรรณารักษ์ผู้เป็นเสมือน “หัวใจ” ของห้องสมุด บรรณารักษ์ผู้ตื่นตัว พร้อมเสมอที่จะสนองตอบความต้องการของผู้ใช้ห้องสมุด คอยกระตุ้นเตือน และเสริมสร้างเพิ่มพูนคุณค่าของกิจกรรมต่างๆ ของห้องสมุด คอยทำให้ห้องสมุดมีชีวิตชีวา มีความนุ่มนวลไม่แข็งกระด้างไปในทางวัตถุอย่างเดียว เกิดมนุษยสัมพันธ์ ทำให้ผู้อ่านได้รับความเป็นมิตร และความอบอุ่น ได้รับความรู้ แรงบันดาลใจ และความผ่อนคลายอารมณ์ด้วย

What is “a Perfect Library”?

Pensri Thongyai Na Ayudhaya

Some persons may consider “a perfect library” a well-arranged room in a beautifully designed building with a large quantity of documentation in various forms and with the latest high-tech equipment. Along with all these facilities, the making of “a perfect library” needs librarians to serve as the “heart” of the institution. Librarians who are sensitive and responsive to the needs of the users, provide stimulating and enriching library activities. These attributes of librarianship give life to a library, provide a “human touch” to make a library warm, friendly and an effective center for learning, for receiving inspiration, and enjoying wholesome relaxation.

ห้องสมุด “ดีพร้อม” เป็นอย่างไร

เพ็ญศรี ทองใหญ่ ณ อยุธยา

เมื่อเรากล่าวถึงห้องสมุดที่ “ดีพร้อม” เราจะครุ่นคิดถึงความหมายของคำว่า “ดีพร้อม” ก่อน ในพจนานุกรมคำว่า “ดีพร้อม” มีความหมายว่า “มีคุณลักษณะที่เป็นแก่นแท้ พร้อมด้วยสิ่งที่ขาดเสียมิได้” “ดีเยี่ยมทุกอย่าง” “สมบูรณ์แบบอย่างไม่มีที่ติ”

ห้องสมุดสมัยใหม่ซึ่งเปรียบพร้อมด้วยแหล่งทรัพยากรความรู้ มีเครือข่ายอันเปรียบดุจประตูละบานดิจิทัล ซึ่งจะนำไปสู่ข้อมูลที่ต้องการ โดยเชื่อมโยงไปสู่เครือข่ายอื่นๆ เพื่อสืบค้นข้อมูลจากฐานข้อมูลในแหล่งต่างๆ ในหัวข้อที่หลากหลาย โดยผ่านทางอินเทอร์เน็ตทั้งสิ้น ห้องสมุดลักษณะนี้บางคนก็เห็นว่าเป็นห้องสมุดที่ “ดีพร้อม” แล้ว

บางคนอาจจะคิดว่า ห้องสมุดที่ “ดีพร้อม” นั้นคือห้องสมุดที่มีระบบ “ห้องสมุดชาญฉลาด” อันประกอบด้วยรายการหมุนเวียนหนังสือแบบอัตโนมัติ มีเครื่องตรวจจับแบบไฟฟ้าตรงประตูทางเข้าห้องสมุด มีระบบการตรวจหนังสือที่มีอยู่ในห้องสมุดโดยระบบอัตโนมัติ ผู้มาใช้ห้องสมุดจะใช้บริการประจำตัวแบบสมาร์ทการ์ด การยืมและคืนหนังสือก็อยู่ในระบบอัตโนมัติด้วย ห้องสมุดบางแห่งก็เริ่มจะกลายเป็นห้องสมุดแบบอิเล็กทรอนิกส์ไปแล้ว โดยเริ่มทิ้งหนังสือในห้องสมุดและสิ่งพิมพ์ต่างๆ ไปมากเพราะเห็นว่าหนังสือและสิ่งพิมพ์เหล่านั้นกำลังจะล้าสมัย อันที่จริงหนังสือบางเล่มอาจจะยังมีคุณค่าในทางข้อมูลดั้งเดิมในทางประวัติศาสตร์ หรือหลักฐานที่สำคัญในทางประวัติศาสตร์ การทิ้งหนังสือเหล่านั้นย่อมต้องผ่านการพิจารณาที่ดีของบรรณารักษ์

ผู้เขียนขอกล่าวอย่างจริงใจว่า ไม่ชอบอ่านเรื่องราวต่างๆ โดยผ่านทางหน้าจอคอมพิวเตอร์เลย ผู้เขียนชอบอ่านจากหนังสือโดยตรง เพราะการอ่านแบบนั้น เราได้จับได้ถูกต้องและสัมผัสเล่มหนังสือ ได้รู้สึกถึงความอบอุ่นของหนังสือ หรือแม้แต่ได้สูดดมกลิ่นที่หอมและเก่าของหนังสือ บางครั้งยังหลับไปโดยใช้หนังสือหนุนนอนแทนหมอนไปโดยไม่รู้ตัวอีกด้วย ด้วยเหตุนี้กระมัง คำว่า “นอนหนังสือ” จึงถูกบัญญัติขึ้น สำหรับผู้ที่รักหนังสือ ในปัจจุบันนี้คำว่า “นอนหนังสือ” คงจะค่อยๆ เลือนหายไป มันอาจจะเปลี่ยนไปเป็นคำว่า “นอนคอมพิวเตอร์” กระมัง สำหรับคนที่ติดคอมพิวเตอร์อย่างงอมแงม เพราะได้ใช้ประโยชน์อื่นๆ นอกจากการอ่าน คือ การเล่นเกม การสนทนากันผ่านคอมพิวเตอร์ การดูภาพที่เคลื่อนไหวได้ เป็นต้น เมื่อพูดถึงคำว่า “นอนหนังสือ”

อยากจะชวนให้ผู้อ่านนึกถึงคำพูดของท่านระพินนงนาถ ฐาภุร ซึ่งกล่าวไว้ว่า “พวกหนอนมันคิดว่า มนุษย์ช่างโง่เขลาจริงๆ ที่ไม่บริโภคหนังสือที่ตนมีอยู่” (แต่หนอนในสมัยนี้อาจจะไม่กินหนังสือ แต่กินคอมพิวเตอร์แทน !)

จากการที่สรรค์สร้างคอมพิวเตอร์ และเครื่องมืออิเล็กทรอนิกส์ต่างๆ ขึ้นมา ทำให้นำสังเกตว่าเจ้าหน้าที่ซึ่งทำงานอยู่ในห้องสมุดนั้นดูราวกับถูกติดตรึงอยู่กับเครื่องมือต่างๆ เสียจนแทบไม่มีเวลาเอาใจใส่กับมนุษย์ที่อยู่รอบๆ ตัว ทั้งให้ผู้มาใช้ห้องสมุดช่วยตัวเองไปตามลำพัง กรณีที่น่าเศร้าเช่นนี้ ก็เปรียบได้กับการแพทย์ในปัจจุบัน นายแพทย์จะเร่งรีบตรวจคนไข้ด้วยเครื่องมืออันทันสมัย นานาชนิด แล้วทำการวินิจฉัยโลก สั่งยาให้ แล้วก็ให้คนไข้ออกจากห้องไปด้วยความกังวล เพราะแพทย์ไม่ให้คำปลอบโยน หรือพูดจาให้กำลังใจคนไข้ให้คลายกังวลเลย

ในห้องสมุดก็เช่นกัน จะมีผู้อ่านที่ยังงงงวย ผู้อ่านที่อยากจะซักถามปัญหาที่ซอกแซก ผู้อ่านที่ต้องการความเอาใจใส่เอื้ออาทร มีผู้อ่านอาวุโสบางท่านอยากทดลองหาความสนุกจากการใช้ห้องสมุดในระบบสมัยใหม่และผู้อ่านที่มีปัญหาในเรื่องภาษาต่างประเทศ นอกจากนี้ยังมีผู้อ่านบางพวกที่อยู่ห่างไกลซึ่งต้องการใช้ห้องสมุด และยังมีความลำบากยุ่งยากอื่นๆ อีกนานับประการที่ต้องการความเข้าใจและการให้บริการที่อบอุ่นและเป็นมิตรจากบรรณารักษ์

ผู้เขียนคิดว่า ห้องสมุด “ดีพร้อม” มิใช่เป็นแค่เพียงแค่ห้องที่จัดไว้อย่างมีระเบียบ หรืออยู่ในตึกที่ออกแบบอย่างสวยงาม มีเอกสารมากมายทุกรูปแบบ มีอุปกรณ์ที่มีคุณสมบัติสูงยอดเยี่ยมทางเทคโนโลยี แต่สิ่งที่น่าจะรวมอยู่กับความพร้อมทางวัตถุดังกล่าวสำหรับให้ห้องสมุดนั้น “ดีพร้อม” ก็คือควรจะรวมถึงบรรณารักษ์ ผู้เป็นเสมือน “หัวใจ” ของห้องสมุดเป็นผู้ที่ต้อง ตื่นตัว ว่องไว และพร้อมที่จะคอยตอบสนองความต้องการของผู้ใช้ห้องสมุดอยู่เสมอ บรรณารักษ์จะต้องเป็นผู้คอยกระตุ้นเตือน เสริมสร้าง และเพิ่มพูนคุณค่ากิจกรรมต่างๆ ของห้องสมุดอยู่เป็นประจำ บรรณารักษ์จะมีเวลาที่ยิ้มแย้ม และกล่าวคำว่า “สวัสดีค่ะ มีอะไรให้ช่วยไหมคะ” ต่อผู้ที่ใช้ห้องสมุด คุณสมบัติที่ดีเหล่านี้ของบรรณารักษ์ จะทำให้ห้องสมุดมีชีวิตชีวา และจะ “ก้าวเดินไป” โดยไม่หยุดยั้ง ทำให้เกิดมนุษยสัมพันธ์ มีความนุ่มนวล ไม่แข็งกระด้างไปทางวัตถุอย่างเดียว ห้องสมุดจะเป็นศูนย์กลางของการเรียนรู้ที่เป็นมิตร ให้การต้อนรับที่อบอุ่น มีชีวิตชีวา จำรอยในการเข้าถึงซึ่งข้อมูลที่เติบโต ทันสมัยอยู่เสมอ เป็นการอำนวยความสะดวกให้ผู้อ่านที่มาใช้หรือเยี่ยมชมเยือนได้รับแรงบันดาลใจ และชื่นชมกับความผ่อนคลายที่ได้รับจากห้องสมุด

สำหรับผู้ที่เคยเดินทางไปประเทศอียิปต์ และได้เข้าชมห้องสมุดเมือง “อะเล็กซานเดรีย” จะเห็นถ้อยคำที่เขียนไว้ให้คนทั่วๆ ไปมองเห็นตรงหน้าทางเข้าห้องสมุด ซึ่งเขียนว่า “ยาสำหรับจิตวิญญาณ” ห้องสมุดนี้เชื่อกันว่าเป็นห้องสมุดแห่งแรกของโลกที่ตั้งขึ้นเมื่อศตวรรษที่ 3 การที่ให้

สมุดเป็นเสมือน “ยาสำหรับจิตวิญญาณ” ก็เพราะเมื่อได้เหยียบย่างเข้าไปในห้องสมุด เราจะรู้สึก
เจียบสงบ เยือกเย็น มั่นใจได้ว่าจะได้รับการต้อนรับจากบรรณารักษ์ที่คอยให้ความช่วยเหลือ
ให้บริการที่ดี วาจาอ่อนหวาน ผู้เขียนหวังว่าบรรณารักษ์ในปัจจุบันนี้ จะยังคงคงดำรงตนเป็นเสมือน
“ยาสำหรับจิตวิญญาณ” อยู่ได้ตลอดไป ณ ห้องสมุดที่ปฏิบัติงานอยู่

ได้เคยฟังจากเยาวชนรุ่นใหม่ว่า ไม่ชอบห้องสมุดแบบโบราณซึ่งดูเครียดเคร่งขรึม มีแต่
หนังสือปกแข็งๆ สีดำๆ รู้สึกว่าการเข้าห้องสมุดเหมือนเข้าโรงพยาบาล จึงอยากเห็นห้องสมุดที่ทุก
คนเข้าไปแล้วยิ้มแย้ม สนุกสนาน ไม่ทำให้คิดว่าการอ่านเป็นเรื่องเครียด แต่เป็นการบันเทิงไปอีกรูปแบบ
หนึ่ง ทำให้รู้สึกว่าหนังสือพูดได้ การอ่านมีชีวิตชีวา มีเสียงดนตรีที่แผ่วเบาประกอบ สิ่งเหล่านี้
อยู่ที่ระบบการจัดการที่ดีของห้องสมุด คือ ควรจัดให้สอดคล้องกับธรรมชาติของการอ่าน เพราะจะมี
ผู้อ่านอย่างครุ่นคิด อ่านอย่างค้นคว้า วิจัยรณ อ่านอย่างเพลิดเพลิน สนุกสนาน และที่น่าสนใจยิ่ง
เยาวชนรุ่นใหม่มักจะกล่าวว่า “บรรณารักษ์ต้องเป็นเทพธิดามากกว่านางยักษ์” อันที่จริงมี
บรรณารักษ์ที่จัดว่าเป็นเทพธิดาได้หลายคน ที่สนองความต้องการของผู้อ่านอย่างเข้าอกเข้าใจและ
อดทน เช่น มีผู้ถามว่าเห็นหนังสือปกสีแดงซึ่งอยู่ตรงชั้นด้านซ้ายของห้องสมุดเมื่อวันก่อนซึ่งเป็น
เรื่องทำนองนั้น (แต่จำชื่อเรื่องที่ถูกต้องไม่ได้) เมื่อบรรณารักษ์ไปค้นหาก็พบว่าหนังสือเล่มนั้น
ปกสีเขียว! เป็นต้น บางวันก็มีผู้อ่านตัวเล็กๆ มากะระชิบถามบรรณารักษ์ว่า “มีเข็มกลัดช้อนปลาย
ใหม่คะ ตะขอกระป๋องหนูขาดคะ” หรือมีผู้อ่านต่างชาติถือแผนที่ มาถามบรรณารักษ์เพื่อหา
หนทางไปเที่ยววัดพระศรีรัตนศาสดาราม เป็นต้น

บรรณารักษ์ผู้เป็นเทพธิดา มักจะเป็นผู้ที่ต้องทำงานหนักทุกรูปแบบ โดยเฉพาะเมื่อมีการ
เปลี่ยนระบบเข้าสู่ยุคเทคโนโลยีสมัยใหม่ ต้องเข้าอบรมเรียนรู้วิธีการใช้อุปกรณ์ที่ทันสมัยตามระบบ
ใหม่หมด และยังมีบรรณารักษ์ผู้ซึ่งมิได้อยู่ในสรวงสวรรค์ของการเนรมิตรข้อมูลให้จากอินเทอร์เน็ต
แต่เป็นบรรณารักษ์เทพธิดาเดินดิน ทำงานในห้องสมุดชนบทที่เป็นห้องเล็กๆ และทั้งดูแลห้องสมุด
และสอนหนังสือไปด้วย โดยแบ่งเวลาไปตามความเหมาะสมบางแห่งใช้ระบบแลกเปลี่ยนหนังสือกับ
ห้องสมุดตำบลอื่นๆ และบรรณารักษ์จะเปลี่ยนจากเทพธิดาเป็นนางยักษ์ เมื่อพบว่าหนังสือบางเล่ม
หายไปในช่วงการแลกเปลี่ยน หรือหนังสือบางหน้าถูกฉีกหรือตัดขาดทั้งหน้า เพราะผู้อ่านไม่มีวิธี
ที่จะนำไปถ่ายเอกสาร ชีวิตของบรรณารักษ์ในชนบทมิได้อยู่ห้องสมุดที่ “ดีพร้อม” “กลับเป็น
ห้องสมุดที่ “พร้อมด้วยปัญญา” เป็นส่วนใหญ่เพราะผู้ที่อยู่กับปัญหาและแก้ปัญหาเฉพาะหน้า
อยู่บ่อยๆ ย่อมเกิดภูมิปัญญาขึ้นได้เหมือนกัน

การแลกเปลี่ยนหนังสือระหว่างห้องสมุดในชนบทบางแห่ง บรรณารักษ์ต้องกลายเป็น
บรรณารักษ์เท้าเปล่า (Barefoot Librarian) เดินทางเท้าไปพร้อมกับหนังสือ หรือนำหนังสือใน
ห้องสมุดฉบับกระเป๋า (Portable library) ไปให้ห้องสมุดในป่าทึบ ด้วยเกวียนหรือม้า หรือแม้แต่
ด้วยช้าง ในบางครั้งเป็นความพากเพียรในการทำหนังสือไปสู่ผู้อ่านมาก จากการแลกเปลี่ยนนี้จะ

รวมไปถึงข้อมูลที่ได้จากภูมิปัญญาของชาวบ้านในแต่ละตำบลด้วย เช่นตำบลนี้มีวิธีปลูกกล้วย ให้งามอย่างไร ตำบลนี้มีแหล่งน้ำที่จัดทำกันขึ้นมาเองอย่างไร เท่ากับได้ “หนึ่งตำบล หนึ่งข้อมูล” มาแลกเปลี่ยนกันจากห้องสมุดของแต่ละท้องถิ่น นับเป็นความ “ดีพร้อม” ของห้องสมุดท้องถิ่นที่เป็นไปตามอัตตภาพ เป็นการดำเนินงานแบบ “จิตแต่แจ่ว” หรือแบบ “พอเพียง” อันเป็นหนึ่งในพระราชดำริของพระเจ้าอยู่หัวของเรา

สิ่งที่สำคัญยิ่งอีกประการหนึ่ง คือ “ความดีพร้อม” ของข้อมูล แม้ว่าห้องสมุดจะดีพร้อมทั้ง อุปกรณ์และบรรณารักษ์ ข้อมูลที่จะสื่อสารกัน แลกเปลี่ยนกันจากระบบเครือข่ายหรือระบบสืบค้น จะต้องได้รับการพิจารณา คัดเลือกและกลั่นกรองจากบรรณารักษ์ และผู้สืบค้นข้อมูล เพื่อหลีกเลี่ยงจากข้อมูลที่คลาดเคลื่อน ไม่ถูกต้อง หรือเรียกกันว่าข้อมูลขยะในคอมพิวเตอร์เช่นเดียวกับหนังสือในห้องสมุดที่ต้องผ่านการคัดเลือกจากบรรณารักษ์เพื่อให้เหมาะสมกับประเภทของผู้ใช้ในสาขาอาชีพต่างๆ และในวาระต่างๆ และยังคงเป็นหนังสือที่ดีจากผู้ประพันธ์และสำนักพิมพ์ที่ดีด้วยเช่นกัน

สรุปแล้ว ห้องสมุด “ดีพร้อม” จึงควร “ดีพร้อม” ด้วยอุปกรณ์ที่ดี ข้อมูลที่มีคุณค่ามากด้วย ประโยชน์ และดีพร้อมด้วยการมีบรรณารักษ์ที่ซื่อตรงต่อکارงาน เปี่ยมด้วยความสามารถ มีน้ำใจ และมีมนุษยสัมพันธ์ที่ดี และเสียสละ ท่วมเต่อการทำงานในห้องสมุด “ดีพร้อม” อยู่เสมอ